

SARS E IKEMIŠEDITŠE GO TSWALELA TLHAELELO YA R50.8 - BILLION

Ka Komišinare ya SARS, Tom Moyane

TSHWANE, MANTAGA 18 DISEMERE 2017 – Morero o tee wa go swana wo ba phatlalatšo ya ditaba ba o gateletšego ka phegelelo le go se lape ke go dira kgopolo le seswantšho sa SARS yeo e sa laolwego gabotse gape yeo e šwalalanego ka fase ga taolo ya boetapele bja gabjale.

Se se dirago gore tlhaselo ye ya phatlalatšo ya ditaba e se dumelege ke gore e kgatlhanong le dintlha le dipalo tše di laetšago SARS yeo e sego fela e ngangabetšego ka fase ga maemo a boima a ekonomi le dipolitiki, eupša yeo e tsebegago bjalo ka e kaone lefaseng ka bophara.

E re ke phakiše go bolela gore bjale ka SARS, re thabela le go thekga karolo yeo e bapalago ke phatlalatšo ya ditaba bjalo ka molebeledi wa go boloka dikgahlego tša setšhaba ka go utulla ditirompe le go palelwa, kudu go ditheo tša mmušo bjalo ka tša rena.

Maikarabelo a ma bjalo a magolo ao a swerego ke ba phatlalatšo ya ditaba a swanetše go lekolwa kgatlhanong le maemo a godimo a potego, botshephegi le bonnete bjalo ka karolo ya phatlalatšo ya ditaba, ao a sa bonalego bjalo ge go etla go SARS.

Ke ka mabaka a gore re dire gore tshedimošo e hwetšagale pepeneneng mabapi le theošo ya R50.8 billion. Bjale ka ge mabaka a tšweleditšwe, go tloga go fošagetše go sola SARS ka kgohlaganyo ye.

Sa pele, tebanyo ya lekgetho ga e beiwe ke SARS e le noši, eupša ke Sehlopha sa go Šoma ka Tshekatsheko ya Motšhelo (RAWC), seo se bopilwego ka Kgoro ya Matlotlo a Setšhaba, Panka ya Resefe ya Afrika Borwa le SARS. Ka mokopanelwa ba eletša tekanyetšo ya motšhelo go Tona ya tša Matlotlo go ya ka taolo ya ekonomi.

Motheo wa pele ke gore ge eba ekonomi e šoma gabotse, tebanyo e tla oketšega bjale ka ge e bonagala ge go atlega ekonomi. Eupša ge eba ekonomi e ka fase ga kgatelelo, tebanyo e kgohlaganyetšwa fase.

Ka fao, tlhalelo ya motšhelo ya R50.8bn ke e ntši ka lebaka la maemo a ekonomi.

Diekonomi tša nkgokolofase le tša selegae di sa ntše di goga boima ka lebaka la resešene ya ekonomi ya 2008/09. Ka ntle le gore diekonomi tša lefase ka moka di tieletše, ka GDP ya go gola ka palogare ya 3.6%, Afrika Borwa e šaletše morago ka tebelelo ya bjale bakeng sa ngwaga wa Tšhelete wa 2017/18 wo o sepelago ka tekanyo ya kgolo ya GDP ya 0.7%.

Resešene ya sethekeniki yeo Afrika Borwa e itemogetšego yona ka seripa sa pele sa 2017 le tebelelo ya go nyamiša bakeng sa karolo enngwe ya ngwaga yeo e laeditšego poeletšo ya fase ya tebelelo ya ekonomi bakeng sa ngwaga wo wa tšhelete.

Go na le kamano magareng ga kgolo ya kgoboketšo ya motšhelo le kgolo ya GDP. Ka fao, poeletšo ya fase ya R50.8bn ya tebanyo ya motšhelo go R1.214 trillion e swanetše go lebeletšwa kgatlhanong le poeletšo ya fase ya kgolo ya kakanyo ya GDP go tloga ka 1.3% go ya go 0.7%.

Go tlaleletša, kholofelo ya kgwebo ya go fokola le badiriši di tšwela pele go ela kgatlhanong le tielelo ya ekonomi yeo e thekgegilego ka Afrika Borwa. Kholofelo ya kgwebo e dutše e fokola, gomme se se ra gore dikhamphani di gogela morago ka katološo ya mešomo le dipeeletšo. Dipelo tša fase tša dikhampani, ka lebaka la kgolo ya ekonomi ya go goga ka boima, e lebiša go letseno la koporasi la fase gomme ka morago e lebiša go kgoboketšo ya fase ya motšhelo wa letseno la koporasi (CIT).

R600bn yeo go boletšwego kudu ka yona yeo dikoporasi di sa beeletšego morago ka go ekonomi, e tšwelapele go imetša ekonomi ya rena le bokgoni bja SARS bja go kgoboketša motšhelo o montši. Maemo a godimo a go hloka mošomo a 27%, ao a lego godimo kudu mo mengwageng ya bjale, gape le koketšo ya mogolo wa fase le diponase tša fase di tšwelapele go imetša kgobobetšo ya motšhelo wa letseno la mong (PIT). Go bile le kgogela morago go kgolo ya PIT go tloga ka 12% mo mengwageng ya go feta go fihla ka 8% lenyaga.

Mola kholofelo ya kgwebo ya fase e imetša kgolo ya PIT, gape e ama Motšhelo wa tlaletšo ya Boleng (VAT) le CIT ya ka moso. SARS e thoma go bona metšhelo ya fase ya dikarolwa (dibidente) go feta peleng tšeo di šišinyago gore dikhamphani di swaretše diresefe tša tšona tša kheše mo maemong a ditekanyo tša godimo tša motšhelo wa dibidente.

Kholofelo ya fase ya badiriši e ra gore balefela motšhelo ba fokotša theko, gomme ba bona go le kaone go fetša dikoloto tša ka ka malapeng mola go na le kotsi ya go lahlegelwa ke mešomo ya bona. Phokotšo ya fase ya theko ya dilo e imetša metšhelo ya selege le ya ditšwantle, ka ge didirišwa tša ka gae e le tša motheo.

Ditšwantle tša ngwaga ka moka go fihla gabjale di kontraka ka mareo a nnete. Di akanyeditšwe go gola ka 5.3% ka 2017/18, go ya ka Setatamente sa Pholisi ya Tekanyetšo tšhelete ya Mareo a Gare / *Medium Term Budget Policy Statement (MTBPS)*. Dintlha tše, magareng ga tše dingwe, di phethagatša dipoledišano le diphetho tša matlhakore a mararo a RAWC.

Bjale ka pheletšo, tebanyo ya MTBPS ya R1.214 trillion, ge e fihleletšwe, e tlo nyaka koketšo ya kgoboketšo ya motšhelo ya 6%, go tikologo ya koketšo ya GDP ya go rapalala. Se se ra gore, letseno la motšhelo le swanetše go gola ntle le maemo a fase a ekonomi.

Re swanetše go ikgotšša gore go fihlelela R1.214 trillion, SARS e swanetše go gogela 26% ya motšhelo go GDP. Ye ke kabo yeo SARS e e phegeletšego mo mengwageng e mmalwa ya go feta. Re leboga boikgafo le boineelo bja bašomedi ba 14000 ba SARS.

26% ya motšhelo go tekanyo ya kgogelo ya GDP ke ye nngwe e kaone ya tikologofase gomme e beya SARS maemong a godimo a balaodi ba motšhelo mo lefaseng.

Le ge go le bjalo, SARS e na le bofokodi gomme e iteka ka mehla go šoma bokaone. Ka lebaka la seo, go na le mananeo a mmalwa le ditlhomu tšeo re di phethagatšago go tswalela tlhaelelo ya R50.8 billion ka mo go kgonagalago.

Kgoboketšo ya motšhelo ka moka wo o lebanego Mmušo le tšhireletšo ya mellwane ka moka, mola go nolofatšwa kgwebišano ke taolelo yeo SARS e e tšeelago godimo.

Ke rata go kgonthišetša MaAfrika Borwa gore bašomedi ba 14000 ba SARS ba kwešiša le go thabela tshekatsheko ya taolelo ya rena gomme ba ikgafa go šoma ka maatla go tiišetša gore ba kgoboketša metšhelo ka moka ka go tšwetšapele naga ya rena.

Tom Moyane ke Komišenare wa Ditirelo tša Motšhelo tša Afrika Borwa.